

JOUSTAVAA LAUSEOPPIA

LAUSEOPPIA VAI SYNTAKSIA

Kielen syntaktisen tarkastelun pohjalla on intuitiivinen tieto siitä, että kielellä on rakenne. Lauseopilla tarkoitetaan yleensä suomen kielessä samaa kuin syntaksilla. Esimerkiksi Vilkuna (1996: 14) määrittelee lauseopin seuraavalla tavalla: »Lauseoppi eli syntaksi on kielentutkimuksen alue, joka tutkii sitä miten sanat yhdistyvät suuremmiksi kokonaisuuksiksi, erityisesti lauseiksi.» Koulussa on yleensä puhuttu lauseopista. Oppikirjassa Kielen tiet siitä on seuraava luonnehdinta: »Lauseoppi tutkii sanojen tehtäviä lauseessa» (Kielen tiet 7–9: 291). Tässä yhteydessä teen kuitenkin eron lauseopin ja syntaksin välillä niin, että lauseoppi on systemaattinen kuvaus kielen rakenteesta, syntaksi taas todellinen kielen rakenne.¹

Joustavalla lauseopilla tarkoitan sellaista syntaksin tarkastelua, joka ei rajoitu yhteen käsitejärjestelmään kuten esimerkiksi perinteinen kielioppi, vaan jossa on mahdollista valottaa yhtä rakennettakin erilaisista näkökulmista. Tällaista lauseopin muotoa ehdotan äidinkielen kouluopetukseen. Tämän ajatuksen lähtökohtana on kielioppityöryhmän esittämä ydinkielioppi prototyypin perusteella (Kieli ja sen kieliopit 1994), mutta suppeuden sijasta haluaisin painottaa laajuutta. Joustavan lauseopin pitäisi tarjota välineitä minä tahansa lauseen tai ilmauksen oivaltavaan erittelyyn. Tämä on mielestäni mahdollista vain, jos vapaudutaan yhden järjestelmän ja yhden ratkaisun pakkopaidasta. Niinpä en kysykään, mitä lauseopista pitäisi opettaa tai miten lauseoppia pitäisi opettaa, vaan kysyn, mitä kielen rakenteesta olisi hyvä opettaa ja miten kielen rakenteesta voisi puhua. Tämän esitykseni tarkoituksena on ennen kaikkea nostaa esille nämä kysymykset ja antaa

¹ Tämä kirjoitus perustuu Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksella 10.4.1997 pitämäni luentoan sarjassa Kielioppi ja sen opetus. Kiitän Virittäjän kahta nimetöntä arvioijaa rakentavista kommentteista, jotka paransivat kirjoituksen sisältöä ja muotoa.

keskustelussa tilaa lauseopin eri merkityksille. Toivottavasti onnistun sanomaan kielen syntaktisesta tarkastelusta jotakin opettajaa kiinnostavaa, vaikken kielen tutkijana varmaan osaa tarjota riittävän konkreettista materiaalia opetukseen sovellettavaksi. Toisaalta pyrin välttämään liiallista vajoamista itse syntaksin tutkimuksen erityiskysymyksiin.

Lauseopin kirjat käsittelevät yleensä normitettua yleiskieltä. Syntaksin tutkijan näkökulmasta myös norminvastainen kieli kuuluu tutkimuksen piiriin, jos rakenne on riittävän yleinen. Esimerkiksi verbin mukautumattomuutta monikkosubjektiin (*Ne tulee kohta*) voidaan tarkastella tutkimuskohteena, vaikkei niin ehkä koulussa tarvitse tehdä. Se mainittaisiin kuitenkin kielen deskriptiivisessä kieliopissa, joka kattaa nykykielen käytössä olevat ilmaisuvarat.² Toisaalta lause on joka tapauksessa selvimmin olemassa juuri kirjoitetussa yleiskielessä ja puhekielessä toimitaan lausumilla. Osa yleiskielen rakennepiirteistä, esimerkiksi juuri verbin mukautuminen subjektin lukuun ja persoonaan, on nimenomaan kirjakielen tietoisin kehittäminen tulosta. Normit vaikuttavat kielenkäyttöön ja kielenkäyttö vaikuttaa normeihin; kieli on sekä yksilön että yhteisön omaisuutta. Yksilölle kehittyy vähitellen intuitioita oikeasta ja väärästä, mutta myös kielenkäytön tilanteisesta vaihtelusta.

Erityisesti vanhemmissa koulukieliopissa raja kategorioiden ja säännönmukaisuuksien esittelyn ja normatiivisen ohjaamisen välillä on häilyvä. Konjunktioiden yhteydessä esitetään usein pilkkusäännöt, jotka ovat kirjoitetun kielen konventioita. Tämantyyppiset säännöt erottuvat varsin selvästi oikeinkirjoituksen ohjeiksi, mutta normi voi olla myös suoremmin syntaktinen. Yksi esimerkki syntaktisesta normista on jo aiemmin mainittu verbin mukautuminen monikollisen subjektin lukuun (*Ne tulevat kohta*, ei: *Ne tulee kohta*). Tämä normi on opittava kirjoitetun yleiskielen sääntönä, mutta syntaktisten normien opettamisessa on tapahtunut muutostakin, minkä havaitsee vilkaisemalla hiukan vanhempia oppikirjoja. Esimerkiksi seuraavaan Setälän, Niemisen ja Ojajärven oppikirjan tarkkuuteen ei nykykoulussa pyritä (1968: 169–170):

[Subjektisääntö] 2: Jos predikaattina on transitiiiverbi, on subjekti aina totaalinen. — —

Tehtävä: Mistä syystä seuraavat virkkeet ovat virheellisiä? Miten on sanottava?

Tällä kertaa on useita henkilöitä saanut saman tuloksen. — — Poikia löi pihalla palloa.

Koulukieliopin rinnalla Suomessa on ilmestynyt myös yleisempiä lauseopin kokonaisesityksiä, esimerkiksi Siron Suomen kielen lauseoppi (1964), jonka esipuheessa on seuraava määritelmä kieliopista:

Grammatikolle kielioppi on kuvaus yksiköistä ja niiden välisistä lainalaisuuksista, jotka yhtenäisen puheen virrassa uudelleen ja uudelleen nähdään toistuvan.

Siron lauseopissa ei ole mukana kirjoituksen konventioita, eikä syntaktisia normeja esitetä siinä kielenkäytön ohjeina. Seuraava kohta puhuu subjektin nominatiivimuotoisuudesta:

² Suomen kielestä on parhaillaan tekeillä deskriptiivinen kielioppi. Kielioppihanke toteutetaan Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa prof. Auli Hakulisen johdolla. Hanketta on esitelty Virittäjässä 1/1997.

Suomen subjekti on normaalisti nominatiivissa. Erityisesti seuraavissa ryhmissä nominatiivi tulee yksinomaan kysymykseen:

(1) Transitiiivisen verbin subjekti on nominatiivissa, – – .

Tähän Siro kuitenkin lisää, että partitiivimuotoinenkin subjekti näyttää olevan mahdollinen tietynmerkityksillä verbeillä:

(b) Jos predikaattina on distributiivinen verbi, so. sellainen verbi, joka merkitsee tekemistä, jota subjektin kollektiivisen tarkoitteen jäsenet suorittavat kukin erikseen, esim. *Amerikkalaisia lentäjiä on saanut surmansa Alpeilla.*

Tämän jälkeen on maininta partitiivisubjektin kieltävästä kielenhuollon normista:

Tämä käytäntö on ilmeisesti hyvin harvinainen, ja – – täydellä syyllä – – sitä on oikeakielisyyden nimessä vastustettu.

Kielioppiin tuntuu liittyvän ainakin kolme myyttiä, jotka hidastavat sen sisällön muuttamista. Ensinnäkin kielioppia pidetään ikuisena. Tarkoitatan tällä sitä, että suomen kielioppeja ajatellaan olevan olemassa täsmälleen yksi, joka ainoana lajissaan on oikea ja hyvä. Tästä syystä vapaampaa kielioppia pidetään helposti kerettiläisenä. Toinen kielioppiin liitetty ominaisuus on sen lainvoimaisuus. Tämä sisältää sen ajatuksen, että kieliopin perusteella jotkin ilmaukset ovat kieliopillisesti oikein ja toiset väärin. Käsittääkseni julkista kielikeskustelua leimaa myös kolmas, osin edellisiin liittyvä käsitys kieliopista: kielioppi on valmiiksi kirjoitettu. Lievempi muoto tästä myytistä olisi se, että kielioppi voitaisiin kirjoittaa valmiiksi, koska sen sisältö joka tapauksessa on selvä. Tämä oletus tulee esille varsin säännöllisesti, kun joku kielenpuhuja ilmaisee huolensa kielen muuttumisesta tai jopa rappeutumisesta. Hän poimii muiden puhujien kielenkäytöstä ilmauksia, jotka eivät ole valmiin kieliopin mukaisia, joten ne eivät ole kieliopillisia. Käsittääkseni kielioppi toimii silloin vahvempana aseena kuin kielenhuoltajien laatima normi, sillä se vedetään esiin totuuden lähteenä: kielioppi kertoo aidon suomen kielen oikean rakenteen.

Kielioppi on vallannut oman alueensa myös tutkimuksen piiristä. Teoreettinen kielitiede sisältää nimittäin kieliopin tutkimuksen. Silloin kieliopilla tarkoitetaan nimenomaan kielen rakenteen täsmällistä kuvaamista. Syntaksin tutkimuksen näkökulma eroaa lauseopin kirjoittajan näkökulmasta siinä, että tavoitteena ei ole valmiiden lauseiden tyhjentävä erittelemineen, vaan kielessä olevien syntaktisten keinojen toimintaperiaatteiden ja yhteispelin selvittäminen. Suomen kielessä syntaktisten keinojen piiriin kuuluisivat ainakin sijamuodot, verbin kongruoiminen ja sanajärjestys. Useinkaan tutkija ei yritä esittää kattavasti koko kielen rakennetta siksi, että se on mahdoton tehtävä, vaan hänen tarkoituksenaan on puhua jostain kielen rakennepiirteestä täsmällisesti jonkin teorian olettamuksista käsin. Tutkittava kieli ei ole ensisijaisesti tutkijan ulkopuolella vaan olennaisesti tutkijan omassa tietoisuudessa. Lauseiden rakennuspalikoita, sanoja ja muotteja, etsitään ihmisen henkisestä työkalupakista. Yhä uudelleen joudutaan pohtimaan peruskysymyksiä: Mikä riittää lauseeksi? Millaisista rakenneosista lause koostuu? Miten lauseen rakenneosat riippuvat toisistaan? Millä kieliopillisilla keinoilla rakenneosien suhde ilmaistaan? Mikä on rakenteen, merkityksen ja käytön suhde? jne. Yhteenkään näistä kysymyksistä ei ole itsestään selvää eikä lopullista vastausta. Kielet eivät ole rakenteellisina järjestelminä helposti hahmotettavia eivätkä pysyviä. Juuri siitä syystä syntaksi on kiinnostava tutki-

muskohde. Miksi tutkija olisi kiinnostunut käyttämään elämänsä sellaisen järjestelmän tutkimiseen, joka voitaisiin kuvata täydellisesti parisataasivuisessa kieliopissa?

Tarkoitukseni on siis hahmotella kouluopetukseen joustavaa lauseoppia, jonka avulla voitaisiin opettaa kielen syntaksia. Kun lauseoppi joustaa, jätetään tilaa kysymyksille. Oppilas voi toimia havainnoijana ja tutkijana. Tieteellisestä syntaksin tutkimuksesta tämä eroaa kuitenkin siinä, että työvälineitä ei sidota yhteen teoreettiseen ajattelumalliin. Joustava lauseoppi on tapa puhua suomen kielestä niin, että kielen rakenteelliset piirteet tulevat ymmärrettäviksi. Idea on yksinkertainen: lähdetään kielen ilmauksista ja yritetään kuvata niitä. Hylätään ajatus, että kielioppi olisi valmis sääntöpaketti ja että se voisi jättää olemassa olevia lauseita lauseopin ulkopuolellekin.

LAUSEENJÄSENNYS JA LAUSEEN JÄSENET

Perinteisen lauseopin hyvä puoli on siinä, että lauseen jäsentäminen voidaan suorittaa systemaattisesti ja mekaanisesti. Mutta siinä on myös selvä vika: järjestelmää pidetään täydellisenä ja tyhjentävänä. Jokaiselle lauseelle on olemassa yksi oikea jäsenitys. Sääntöjen mekaaninen soveltaminen ja selvä vastakohta oikean ja väärän välillä ovat itse asiassa logiikan ominaisuuksia. Klassisessa logiikassa lauseet ovat tosia tai epätosia; siinä siis on selvä vastakohta-ajattelu. Päättelysääntöjä sovelletaan logiikassa mekaanisesti, ja sääntöjen oikea soveltaminen takaa, että päättelyn tuloksena saatu lause on tosi. Jonkinlainen yhteys lauseenjäsennyksessä menestymisen ja tietäntyyppisen matemaattisen lahjakkuuden välillä tulee esille opettajien kanssa keskustellessa.

Lauseenjäsennyksessä käytettävät säännöt eivät kuitenkaan ole loogisen suoraviivaisia. Oikeina pidetyt ratkaisut eivät aina vaikuta intuitiivisesti uskottavilta, koska yhden kategorian piiriin tulee varsin erilaisia tapauksia. Tästä on helppo vakuuttua jo subjektin kohdalla. Seuraavissa esimerkeissä kursivoidut sanat on jäsennetty subjekteiksi.

- (a) *Liisa* ui.
- (b) Liisalla on *uimarengas*.
- (c) Järven pohjassa näkyy *kaloja*.
- (d) Liisan täytyy *uida*.

Lauseen (a) sisältämä subjekti on helpoin oppia, sillä se täyttää kaikki prototyyppisen subjektin kriteerit: ilmaisee tekijän, sijaitsee predikaatin edellä, aiheuttaa predikaatin mukautumisen ja on nominatiivimuotoinen. Muiden lauseiden subjektit on vaikea oppia, koska ne eivät toteuta näitä kriteerejä. Lauseessa (b) *uimarengas* on omistamisen kohde ja lauseessa (c) *kaloja* on näkemisen kohde: merkityksen puolesta ne ovat lähinnä objektin kaltaisia. Tämän lisäksi niiden subjektimaisuutta vähentää predikaatin jälkeinen asema ja jälkimmäisessä sanan partitiivimuotoisuus. Luultavasti kaikkein vaikein subjekti-tapaus esiintyy lauseessa (d), koska subjektina on verbi *uida*. Se ei täytä mitään edellä esitetystä subjektin kriteereistä. Tätä ratkaisua voidaankin perustella sillä, että lauseen-alkuinen substantiivi ei täytä subjektin muodollista kriteeriä; perustelu on siis käänteinen. *Liisan* ei voi olla subjekti, koska se on genetiivimuotoinen. Tämän ratkaisun seurauksena lauseet (a) ja (d) jäsennetään aivan eri lailla. Sille on tietysti perusteensa, mutta samalla on unohtunut, että subjektin määritelmä ei ole luonnonlaki vaan usean kriteerin varaan

rakentuva kompromissi. Sekä lauseessa (a) että lauseessa (b) *Liisa* ymmärretään joka tapauksessa uimisen tekijäksi ja *täytyi* ilmaisee vain toiminnan pakollisuutta. Ensimmäisessä kerrotaan siis Liisan uineen vapaasta tahdosta, jälkimmäisessä taas sisäisestä tai ulkoisesta pakosta. Ensimmäisen väitteen esittämiseen riittää yksi verbi *ui*, kun taas jälkimmäiseen tarvitaan kaksi verbiä *täytyi uida*.

Edelliseen ongelmaan on siis ainakin osittain syynä lauseenjäsennyksen sanakeskeisyys, johon nyt siirryn. Vaikka lause koostuukin sanoista, sanaa siitä huolimatta ei voida pitää lauseen rakenteellisena yksikkönä. Lauseenjäsennyksen sanakeskeisyys näkyy selvästi taulukkoesityksestä. Siinä erillisissä sarakkeissa merkitään kullekin sanalle sanaluokka, taivutusmuoto ja lauseenjäsentehävä. Lauseoppia on erityisesti sanan nimeäminen tietyn lauseenjäseneksi, ja myös pääsanana merkitseminen siinä tapauksessa, että sana on siihen määritesuhteessa.

Sana	Sanaluokka	Taivutusmuoto	Lauseenjäsen	Pääsana
Seija	substantiivi	yks. nominatiivi	subjekti	—
tapasi	verbi	akt. ind. impf. yks. 3. p.	predikaatti	—
fiksun	adjektiivi	yks. akkusatiivi	attribuutti	opettajan
opettajan.	substantiivi	yks. akkusatiivi	objekti	tapasi
Seijan	substantiivi	yks. genetiivi	datiiviadverbiaali	täytyi
täytyi	verbi	akt. ind. impf. yks. 3. p.	predikaatti	—
tavata	verbi	I infinitiivi	subjekti	—
fiksu	adjektiivi	yks. nominatiivi	attribuutti	opettaja
opettaja.	substantiivi	yks. nominatiivi	objekti	tavata

Ensimmäisessä lauseessa *Seija* on sanaluokaltaan substantiivi. Siksi sen taivutusmuoto voi olla yksikön nominatiivi ja siksi se voi olla lauseessa subjektina. Toisessa lauseessa *Seijan* on substantiivi, ja siksi sen taivutusmuoto voi olla yksikön genetiivi ja siksi se taas ei voi olla lauseessa subjektina. Kun substantiiviin liittyvät määritteet *fiksun* ja *fiksu* nimetään samalla tasolla attribuuteiksi kuin verbiin liittyvät jäsenet objekteiksi, niin objektina on yksi sana (*opettajan*, *opettaja*), vaikka tapaamisen kohde on selvästi ilmaistu substantiivin ja sen määritteen muodostamalla kokonaisuudella *fiksun opettajan* ja *fiksu opettaja*. Tällaista lauseen jäsenenä toimivaa rakenneosaa kutsutaan lausekkeeksi.

Varsin hyvin on tiedossa se, että lausekeajattelua ehdotettiin sovellettavaksi kouluihin jo vuoden 1915 Kielioppikomitean mietinnössä. Itse asiassa tällaista uudistusta pidettiin siinä aivan välttämättömänä, kuten näkyi seuraavasta lainauksesta:

Lyhyesti: ne osat eli jäsenet, joihin lause lähinnä jakautuu, saattavat sisältää ja sisältävät kaikista useimmissa tapauksissa useamman kuin yhden saneen. Tämöisen useampisaneisen jäsenen keskuksena on tosin kyllä yksi sane, »edus-sane», jonka ympärille muut saneet ryhmittyvät, ja tällä saneella on kieltämättä erinomaisen suuri kieliopillinen merkitys sekä muotoon että merkitykseen katsoen. Mutta sittenkin on ehdottomasti pidettävä kiinni siitä, etteivät nämä edussaneet semmoisinaan ole suhteessa toisiinsa, vaan itse jäsenet. (Komiteamietintö 1915: 68–69.)

Myös se on tiedossa, että tätä ehdotusta ei käytäntöön sovellettu, ei edes komitean puheenjohtajana toimineen E. N. Setälän kieliopeissa. Seuraavassa on kuitenkin osoitus sii-

tä, että lauseke on nykyään otettu mukaan kouluopetukseen.

Lauseessa sanat voivat liittyä yhteen niin tiiviisti, että niistä syntyy yhtenäinen kokonaisuus, lauseke (pääsana ja sitä mahdollisesti tarkentavat määritteet). Jokaisella lausekkeella on oma tehtävänsä lauseessa. Omat tehtävänsä sanoilla on myös lausekkeen sisällä.

Hyvin kokematon kapteeni oli lentänyt *valtameren yli ensimmäistä kertaa*.
(Kielen tiet 7–9: 291.)

Vaikka lauseke on helppo osoittaa lauseen rakenneosaksi vaihtamalla samaan kohtaan erikokoisia yksikköjä (*kapteeni ~ kokematon kapteeni ~ hyvin kokematon kapteeni ~ hyvin kokematon suuren lentokoneen kapteeni*), niin se on joskus vaikea tunnistaa tekstistä. Ilmeisesti Setälän nimeen yhdistetty sanakeskeinen jäsentäminen on säilynyt niin vahvana juuri siksi, että sana on helppo erottaa yhdeksi yksiköksi. Lauseenjäsenen muoto katsotaan joka tapauksessa yhdestä sanasta. Sana on kirjoituksesta helppo tunnistaa, mutta lausekkeita ei. Esimerkiksi lauseen jakaminen lausekkeisiin voi tuottaa ongelmia. Miten olisi esimerkiksi lauseen *Seijan täytyi tavata fiksu opettaja* laita? Tulee mieleen ainakin seuraavat kolme vaihtoehtoa:

- (a) (Seijan) (täytyi tavata fiksu opettaja).
- (b) (Seijan) täytyi (tavata fiksu opettaja).
- (c) (Seijan) (täytyi tavata) (fiksu opettaja).

Nyt tarvittaisiinkin jokin lauseoppi, joka kertoisi mikä on oikein ja mikä väärin. Toisaalta voidaan myös punnita sitä, mitä näiden mahdollisuuksien taakse mahtaa kätkeytyä. Kahden osaan jakautuminen (a) heijastelee jakoa subjektiosaan ja predikaattiosaan siitä huolimatta, että genetiivimuotoista *Seijan* ei hyväksyittäisi subjektiksi. Toinen mahdollisuus (b) heijastelee käsitystä, että verbin persoonamuoto on lauseen predikaatti ja *täytyä*-verbin täydennyksenä on infinitiivirakenne. Tähän rakenteeseen sopisi myös infinitiivisubjektin ajatus. Toisaalta siihen sopisi sekin, että genetiivi on subjekti. Vertailukohdaksi voitaisiin ottaa esimerkiksi vastaavalla tavalla lausekkeisiin jaettu lause (*Seija*) *halusi (tavata fiksun opettajan)*. Kolmas mahdollisuus (c) voisi perustua perinteistä väljempään predikaatin käsitteeseen, johon sisältyisi myös *verbiketju*. Tähän rakenteeseen sopisi myös riippuvuusanalyysi, jossa lauseen ytimenä on verbiosa, jonka merkitystä muut jäsenet täydentävät. Tässä *Seijan* ilmaisee tapaajan ja *fiksu opettaja* tavattavan. Tällaisen näkemys kannaltakin on perusteltua pitää myös genetiivimuotoista substantiivina lauseen subjektina. Ensi näkemältä viattoman tuntuinen ajatus lausekkeista laukaisee siis joukon uusia kysymyksiä ja toisaalta tarjoaa uusia mahdollisuuksia. Enpä ihmettelisi, vaikka luokassa ehdotettaisiin myös seuraavaa ositusta:

(Seijan täytyi) (tavata fiksu opettaja).

SYNTAKSIN TUTKIMUS: KUVAUSTA JA TEORIAA

Lausekkeen ajatus on siis ollut varsin pitkään mukana keskusteltaessa suomen kielen lauseopista, koska sitä ehdotettiin koulun kieliopin opetukseen jo vuonna 1915. Todella merkittäväksi tämän ehdotuksen tekee vielä se, että kielioppikomitea painotti tätä näkö-

kulmaa ennen kuin varsinaista lausekeanalyysia alettiin kehittää teoriaksi kielitieteen piirissä. Kielten syntaksia voidaan tutkia erilaisissa viitekehyksissä. Tieteellisiä kielioppimalleja edustavat esimerkiksi generatiivinen, leksikaalis-funktionaalinen, systeeminen, kognitiivinen, relaatio-, dependenssi-, sija- ja konstruktiokielioppi. Näiden piirissä tapahtuva teoreettinen tutkimus on vähitellen alkanut vaikuttaa myös suomen kielen kuvaukseen. Samalla on syntynyt tarve sisällyttää suomen kielen yliopistolliseen opetukseen aineksia syntaksin teorioista. Yliopisto-opetuksen muuttuminen taas vaikuttaa vähitellen kouluopetukseen, koska opettajiksi erikoistuvat suorittavat aineopintonsa yliopistoissa.

Suomen kielen yliopistotasoisista oppikirjoista Nykysuomen lauseoppia (Hakulinen ja Karlsson 1979) ja Suomen lauseopin perusteet (Vilkuna 1996) näkyy se, että kuvaamisen neutraalius on suhteellista. Vaikka ei sitouduta yhteen teoriaan, kielitieteellinen ajanhenki vaikuttaa valintoihin. Nykysuomen lauseoppia lähtee muodollisista ominaisuuksista ja puhuu paljon mahdollisesta lausekerakenteesta, kun taas Suomen lauseopin perusteet (Vilkuna 1996) lähtee selvemmin merkityksestä ja keskittyy enemmän osien semanttisiin riippuvuussuhteisiin. Kummassakin on tehty valintoja sen suhteen, mistä puhutaan ja kuinka paljon. Kirjoittajat tekevät lukijalle myös selväksi, että monista suomen kielen syntaksin piirteistä on vielä siihen mennessä tehdyn tutkimuksen perusteella vaikea puhua. Kielen kuvaaminen ei näytä saavuttavan loppupistettä.

Lauseen *Seijan täytyi tavata fiksu opettaja* analyyseista Nykysuomen lauseoppia pitää parhaana sitä, jossa genetiivimuotoinen *Seijan* on kieliopillinen pintasubjekti. Tämän ratkaisun rinnalla mainitaan myös ehdotus, että kokonaisuutta *Seijan – – tavata fiksu opettaja* voitaisiin pitää lauseen kieliopillisena subjektina. Subjektin muodon poikkeuksellisuutta perustellaan kirjassa sillä, että muissakin kielissä juuri modaaliverbien syntaksiin liittyy erikoisia ominaisuuksia. Suomen lauseopin perusteet taas tarjoaa toisenlaista ratkaisua. Merkityksen kannalta genetiivi on nimenomaan infinitiivin subjekti. Niinpä *Seijan* on infinitiivirakenteen *Seijan – – tavata fiksu opettaja* subjekti. Ratkaisut eivät yleensä ole uusia, vaan ne on esitetty aiemminkin. Esimerkiksi Siro (1964: 97) ilmaisee edellä esitetyn ratkaisun seuraavasti: »Kun infinitiivi on subjektina, sen subjektipersona ei aina eikä erityisesti tässä tapauksessa voi saada ilmaisuaan minään hallitsevan lauseen jäsenenä. Tällöin se esiintyy *-n*-päätteisenä agenttina. Sanajärjestyssääntöjen perusteella se joutuu usein lauseen alkuun.» Näen asian niin, että on erilaisia kieliopin puhetapoja. Juuri puhutavan valinnasta pitäisi päästä yhteisymmärrykseen myös kouluopetuksen tasolla. Syntaksin teoreettisen tutkimuksen lisääntymisellä näyttää olevan se seuraus, että enää ei kielenkuvauksen realistisena tavoitteena pidetä täydellistä oppia kielen rakenteesta.

Haluaisin vielä tuoda esille sen, että osa syntaksin tutkimusta on varsin teoreettista. Esimerkiksi generatiivista teoriaa on kehitelty yhtäjaksoisesti 1950-luvulta lähtien. Sen piirissä tehty yksittäisten kielten tutkimus heijastaa aina teorian kulloistakin kehitysvaihetta. Katson esimerkin vuoksi, miten Vainikan (1989) suomen kielelle esittämä generatiivinen analyysi käsittelee lauseita *Seija tapasi fiksun opettajan* ja *Seijan täytyi tavata fiksu opettaja*. Tässä tutkimuksessa etsitään ratkaisua muun muassa siihen, miksi nämä lauseet ovat erilaisia sijamuotojen esiintymisen kannalta. Sijamuotoa ei esitetä subjektin tai objektin kriteerinä, vaan ominaisuutena, joka pitäisi selittää teorian antamien välineiden avulla. Generatiivisessa teoriassa analyysi lähtee liikkeelle kielen lauseiden yleisestä lausekerakenteesta. Esimerkiksi substantiivilausekkeet ja verbilausekkeet asettuvat nor-

▷

Tämän halusinkin osoittaa: Teoreettinen tutkimus edellyttää, että ongelma rajataan ja ratkaistaan tietyn teorian ehdoilla. Se, että generatiivisessa teoriassa lauseen rakenneosina toimivat lausekkeet, ei tarkoita sitä, että lausekkeiden erottaminen tekisi kuvauksesta generatiivista. Taustalla on aina monia oletuksia siitä, millaisille suhteille ja periaatteille lauseen rakenne perustuu.

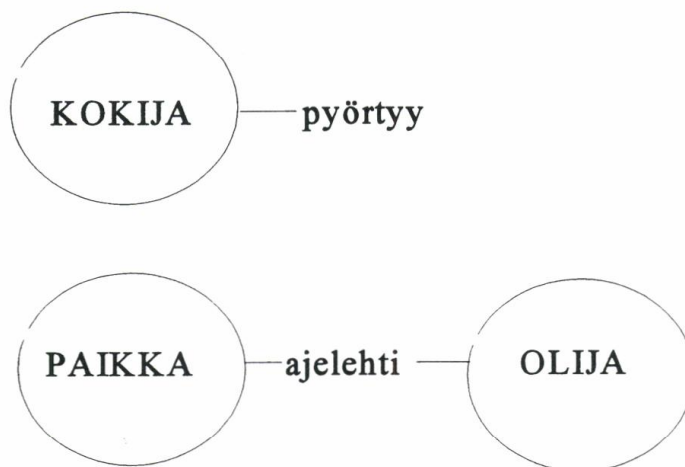
Ongelman teoreettinen ratkaisu edellyttää kuitenkin, että ilmiö osataan kuvata neutraalisti. Tässä on käsittääkseni mahdollista nähdä ero selittämisen ja kuvaamisen välillä. Kun Vainikka sanoo, että *-n* lähtee VP:n sisällä olevasta Spec-asemasta ja siirtyy objektiin siksi, että verbi ja subjekti ovat siirtyneet IP:n alle, hänen selityksensä perustuu teorian sisäisiin premiseihin. Nämä vuorostaan perustuvat vahvoihinkin oletuksiin siitä, miten kieliä ylipäätään olisi kuvattava. Kuvaamisen apuna voidaan käyttää myös sopivissa kohdin substantiivilauseketta, adjektiivilauseketta jne., jotka käsitteinä tulevat tietyn teorian perinteestä. Kuvaamisessa ei kuitenkaan olennaista ole järjestelmän täydellisyys eikä kategorioitten jyrkkärajaisuus, ei myöskään sitoutuminen yhden teorian oletuksiin. Tällaiseen esitystapaan pyritään esimerkiksi syntaksin oppikirjoissa, mutta myös teoreettiseen ratkaisuun tähtäävissä tutkimuksissa on ensin annettava tarkka ja vakuuttava kuvaus ilmiön todellisuudesta.

JOUSTAVA LAUSEOPPI KIELEN TARKASTELUN VÄLINEENÄ

Joustavan lauseopin tarkoituksena on tarjota koulussa työvälineitä oman äidinkielen rakennepiirteiden hahmottamiseen sekä myös kielten rakenteiden vertaamiseen. Sen tehtävä on jossain määrin erilainen kuin perinteisen lauseopin. Kun perinteistä lauseoppia on käsittääkseni opiskeltu nimenomaan järjestelmänä, jossa on oma sisäinen logiikkansa, niin joustavaa lauseoppia opiskeltaisiin merkitysten ja muotojen erittelemisen taitona. Näiden kahden näkökulman välistä eroa kuvaisin niin, että perinteisessä lauseopissa kielen rakenne esitetään valmiina, niin että ongelmille tarjotaan yksi selvä ratkaisu, kun taas joustavan lauseopin tarkoituksena olisi antaa keinoja löytää myös ongelmia ja perustella niille mahdollisesti vaihtoehtoisia ratkaisuja.

Joustavassa kieliopissa on kyse samasta asennemuutoksesta kielioppia kohtaan kuin ehdotettiin kielioppityöryhmän mietinnössä *Kieli ja sen kieliopit*. On joka tapauksessa selvää, että äidinkielen opetuksen tavoitteisiin kuuluu kirjoitetun yleiskielen taito. Lause on siinä tärkeä rakenteellinen yksikkö, sisällön jäsentymisen kannalta myös virke. Kielen rakenteelle on tyypillistä, että siinä toimivat kaikki tasot yhtä aikaa. Tämä tarkoittaa sitä, että sanaluokkia ei voida esitellä ilman sanan taiputuspiirteitä eikä ilman sen huomioon ottamista, missä tehtävissä sanat esiintyvät lauseissa. Myöskään lauseesta ei voida puhua ilman, että otetaan huomioon verbin sanaluokka ja sen taipuminen persoonamuodossa. Opetus ei siksi voi edetä siten, että ensin opeteltaisiin kaikki sanaluokat, sitten kaikki taiputusmuodot ja sen jälkeen kaikki lauseenjäsenet. Koska kielenkäyttö on merkityksillä toimimista, on luonnollista sisällyttää lauseiden tarkasteluun se, mitä merkitysosia lauseeseen voi sisältyä. Tässä tulevat avuksi merkitysroolit kuten *TEKIJÄ, KOKIJA, KOHDE, PAIKKA* jne., joiden joukko on avoin, mutta joiden avulla voi pohtia esimerkiksi vaihtoehtoisia tapoja puhua samasta tilanteesta. Varsin varhaisessa vaiheessa voitaisiin

tarkastella sopivilla käsitteillä sitä, mistä osista lause koostuu. Esimerkiksi verbien ympärille voidaan tehdä lauseita merkitysrooleja apuna käyttäen. Tämän tarkastelun lomassa tulisivat jo esille tärkeimmät sanaluokat.

Kieli ja sen kieliopit (1994) heijastaa aikaansa siinä, että se korostaa merkityksen ensisijaisuutta. Tämä osittain vaikuttaa myös siihen, että mietinnössä ehdotetaan etenemistä kokonaisuuksista osiin, siis esimerkiksi lauseista sanoihin. Työryhmä ehdotti ns. ydinkielioppiajattelua, joka pohjaisi prototyyppeihin. Jopa lauseella on prototyypinsä sekä muodon että merkityksen kannalta. Muodon kannalta prototyyppinen lause on sellainen, jossa on persoonamuotoinen verbi: *Opettaja pyörtyy. Joessa ajelehti linnun raato.* Lausemaisuuksia on kuitenkin myös sellaisilla ilmauksilla kuin *opettajan pyörtyessä* ja *opettajan pyörtyminen*. Merkitykseltään prototyyppinen on aktiivinen toimintalause, joka ilmaisee henkilön suorittamaa aktiivista toimintaa: *Pirkko hiihtää. Kuljettaja ajoi taksin oven eteen. Isompi tytöistä auttoi pienempää.* Aktiivista toimintalauseetta voitaisiin kutsua peruslauseeksi.

Peruslauseisiin on helppo soveltaa moniakkin kieliopillisia käsitteitä. Niihin sopii esimerkiksi jako subjektiosaan ja predikaattiosaan. Kahteen osaan jakautuminen antaa kuitenkin heti mahdollisuuden pohtia tällaista perusrakennetta useamman perinteen kannalta.

Subjektiosa
Substantiivilauseke
Teema
Onoma
 Pirkko
 Kuljettaja
 Isompi tytöistä

Predikaattiosa
Verbilauseke
Reema
Rhema
 hiihtää.
 ajoi taksin oven eteen.
 auttoi pienempää.

On ehkä valaisevaa huomata, että lauseen jakamisella kahteen osaan on sekä rakenteeseen että retoriikkaan pohjaava taustansa. Englantilaisessa kielioppiperinteessä kahteen osaan jakaminen toimii hyvin, sillä englannin syntaksi perustuu siihen, että lause koostuu substantiivilausekkeesta ja sitä seuraavasta verbilausekkeesta. Koska lauseen rakenne on näin selvästi sanajärjestykseen perustuva, on lauseen kaksi pääosaa mahdollista nimetä subjektiksi ja predikaatiksi. Subjekti on verbin edellä oleva substantiivilauseke ja lauseen loppuosa on verbin seuralaisineen muodostama verbilauseke, jota kutsutaan pre-

dikaatiksi.

Toisenlaisen taustan lauseen jakamiselle kahteen osaan antaa prahalaisesta ajattelusta tutuksi tullut jako teemaan ja reemaan. Lauseessa jostain sanotaan jotakin, ja näissä yksinkertaisissa lauseissa teema ilmaistaan subjektiosalla ja reema predikaattiosalla. Tämä jako ei kuitenkaan ole sidoksissa subjektin kategoriaan, sillä myös lause *Naapurin pojasta tuli kuuluisa* jakaantuu teemaan ja reemaan, mutta teema ei nyt muodollisesti täytä subjektiosan kriteerejä, koska se on paikallissijassa. Kahtiajako näkyy jo länsimaisen kielioppiajattelun varhaisissa vaiheissa Platonilla ja Aristoteleella. Lause koostui *onomasta* ja *rhemasta*, joista ensimmäisen pohjalla on merkitys 'nimi' ja toisen pohjalla 'sanominen'. Tämä voidaan tulkita niin, että aluksi mainitaan asia ja sen jälkeen siitä sanotaan jotakin. Onoma ja rhema kehittyivät kieliopin varhaisessa vaiheessa termeinä merkitsemään sanaluokkakategorioita, eivät lauseenjäsenkategorioita.

Merkitykseltään prototyypin lauseen tarkastelemisella ei kuitenkaan päästä kovinkaan pitkälle. Todellisuudessa suomen kielessä on muitakin lauseita, joissa on selvä subjekti. Yksi tie ulos lauseenjäsenten pakollisesta nimeämisestä on peruslausetyyppien esitleminen. Tämä ratkaisu oli mukana kirjassa *Nyky-suomen lauseoppia*, ja se tuli mukaan myös kielioppityöryhmän mietintöön.

Subjektilliset lauseet	a) Isä pesee auton. Lapsi uskoi isäänsä. b) Koira haukkuu. Taistelut kiivastuvat. c) Tämä on hyvää.
Subjektittomat lauseet	d) Sataa. e) Häntä onnisti.
Adverbiaalialkuiset lauseet	f) Pihalla on autoja. g) Hänellä on auto. h) Tutkimuksesta tuli susi.

Selvä subjekti on vain transitiiivilauseissa (a), intransitiiivilauseissa (b) ja predikatiivilauseissa (c). Subjektia ei ole ollenkaan tilalauseissa (d) ja kokijalauseissa (e). Lisäksi on vielä sellaisia lauseita, jotka alkavat paikallissijaisella ilmauksella, jota voidaan kutsua valenssiadverbiaaliksi tai obliikviksi, kuten eksistentiaalilause (f), omistuslause (g) ja tuloslause (h). Tiettyjen lauserakenteiden erottaminen näin omiksi tyyppikseen sopii joustavan lauseopin piiriin juuri siksi, että esimerkiksi lauseenjäsenen merkitseminen subjektiksi ei ole välttämätöntä, jos lause edustaa tiettyä tyyppiä. Kolmannessa ryhmässä on juuri sellaisia lauseita, joiden viimeisen jäsenen subjektimaisuus on huomattavasti heikompaa kuin ensimmäisen ryhmän lauseiden. Lauseenloppuista jäsentä voitaisiin kuvata esimerkiksi sanaluokan, muodon ja merkityksen avulla.

Peruslausetyyppien erittelemisen on yksi tapa osoittaa, että lauseiden rakenne kielessä ei ole yksitasoinen ilmiö. Suomen kielessä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että sijamuotoja ja sanajärjestystä käytetään moneen tarkoitukseen. Siksi ei ole helppoa toimia pelkästään muutamalla lauseenjäsenellä, siis subjektilla, objektilla, predikatiivilla ja adverbiaalilla. Esimerkiksi sijamuodon perusteella voitaisiin omistuslauseen *Hänellä on auto* omistettava *auto* katsoa subjektiksi, mutta toisaalta voidaan huomata, että tällä jäsenellä on myös objektin ominaisuuksia kuten esimerkiksi lauseenloppuinen asema ja partitiivi-

▷

muotoisuus kieltolauseessa:

Hänellä on auto. ~ Hän omistaa auton.
Hänellä ei ole autoa. ~ Hän ei omista autoa.
Pihalla on auto. ~ Pihalla pestiin auto.
Pihalla ei ole autoa. ~ Pihalla ei pesty autoa.

VAIHTOEHTOISIA RAKENNEKUVAUKSIA

Kielioppityöryhmä (1994) ehdotti muun muassa, että lauseenjäsennimitysten rinnalle voidaan tuoda muita tapoja lauseen osien erittelyyn. Siirryn toiseen tärkeään kielioppityöryhmän ehdottamaan ajatukseen. Lauseen keskeisenä jäsenenä on verbi. Verbi on lauseen ytimenä siinä mielessä, että sen merkityksestä riippuu, mitä muuta lauseessa pitää tai voi olla. Tämä ajattelu on viety pisimmälle valenssi- ja dependenssiteoriassa. Lauseen tarkasteleminen sen ytimenä olevasta verbistä käsin sopii suomen kieleen hyvin. Osassa lauseita juuri verbin kautta tulee ymmärrettäväksi, että lauseen jäsenet ovat tietyissä sijamuodoissa ja tietyssä järjestyksessä. Muita jäseniä voidaan luonnehtia merkitysrooleilla, lauseenjäsentehtävillä tai taivutusmuodolla.

_____ pyörtyy
_____ rikkoo _____
_____ antaa _____

Toisaalta monilla verbeillä on useita hieman erilaisia merkityksiä (*Hän muistuttaa isäänsä* ~ *Hän muistutti minua kokouksesta*) ja jotkin verbit ovat merkitykseltään hyvin kalpeita (*Matti sai polkupyörän* ~ *Matti sai polkupyörän liikkeelle* ~ *Matti sai selkäänsä*). Esimerkiksi *olla*-, *tulla*- ja *saada*-verbien kohdalla saadaan täysin erilaisia merkityksiä sen mukaan, mitä verbin ensimmäiseksi seuralaiseksi liitetään.

Haluan nyt keskittyä suurimpaan muutokseen, siirtymiseen pois sanakeskeisyydestä. Kyse on siitä, että lausekkeen käsitteen mukana livahtaa lauseoppiin mahdollisuus niputtaa sanoja niin, että kokonaisuus toimii jonkin lauseenjäsenen tehtävässä. Lauseke voi olla yksi sana tai tämä sana määritteinen. Yksi lausekkeen ominaisuus on sen koossapysyvyys. Suomessa sanajärjestys on kuitenkin varsin vapaa, ja esimerkiksi verbin ja sen objektin väliin voi tulla monenlaisia ilmauksia. Melko hyvin suomessa pysyvät koossa substantiivin ja sen määritteiden muodostamat kokonaisuudet. Lausekkeita on mahdollista muodostaa lähtemällä yksittäisestä sanasta ja lisäämällä siihen määritteitä, esimerkiksi

kirja
kirja purjehduksesta
paksu kirja purjehduksesta

Toisaalta lauseen jakaminen lausekkeisiin voi olla hankalaakin, kuten näimme aiemmin lauseen *Seijan täytyi tavata fiksu opettaja* kohdalla. Usein onkin mielekkäämpää edetä lauseen osista kohti kokonaisuutta. Silloin kiinteimmin yhteen kuuluvat sanat sidotaan ensin yhteen, minkä jälkeen samaa jatketaan, kunnes kokonaisuus on valmis. Näin alhaalta ylös-

päin edeten seuraava osien sitominen näyttää varsin luontevalta.

Seijan täytyi tavata (fiksi opettaja).
 Seijan täytyi [tavata (fiksi opettaja)].
 Seijan {täytyi [tavata (fiksi opettaja)]}.

Jos sanojen kimppuuntuminen tehdään mahdolliseksi myös silloin, kun lausetta tarkastellaan verbistä käsin, saamme mielestäni havainnollistetuksi sitä, mitä joustavalla lauseopilla tarkoitetaan. Predikaatiksi on suomen kieliopeissa totuttu nimittämään yhden verbin persoonamuotoa. Niinpä lauseessa *Seijan täytyi tavata fiksi opettaja* predikaattina on pidetty persoonamuotoista verbiä *täytyi*. Entä jos predikaatiksi katsottaisiinkin kokonaisuus *täytyi tavata*? Tämä ratkaisu tuntuisi intuitiivisesti oikealta siksi, että näissä esimerkeissä persoonamuotoon liittyvä verbi on merkityksen kannalta tärkeä. Esimerkiksi lauseessa *Jussi saattoi syödä imelää kakkua* verbi *syödä* on keskeinen koko lauseen rakentamisen kannalta siksi, että lauseessa ovat muina jäseninä juuri syöjää ilmaiseva *Jussi* ja syötävää ilmaiseva *kakkua*.

Jussi söi		imelää kakkua.
Jussi saattoi ~ ehti syödä		imelää kakkua.
Jussi ei syönyt		imelää kakkua
Jussi ei saattanut ~ ehtinyt syödä		imelää kakkua.

Kouluopetuksen kannalta tällainen predikaatin joustaminen tuntuu perustellulta. Esimerkiksi pakkoa ilmaisevat yksipersonaiset verbit *täytyä*, *pitää* jne. samoin kuin *olla pakko* yms. olisivat verbiketjun osia, joissa niitä seuraava infinitiivi kuuluisi predikaattiin. Infinitiivi on lauseen merkitysrakenteen kannalta määräävä, sillä sen merkityksestä riippuvat lauseen muut osat. Toisin sanoen lauseessa kerrotaan sekä syöjä että se, mitä tämä syö.

Jussin	täytyi syödä	imelää kakkua.
Jussin	ei ole pakko syödä	imelää kakkua.

Tästä ratkaisusta seuraa nyt toinen merkittävä muutos. Koska verbiydin on sellainen kokonaisuus, johon liittyy sekä tekijä että kohde, niin miksei näitä osia kutsuttaisi subjektiksi ja objektiksi? Voitaisiin myös osoittaa rakenteellinen yhteys normaalin subjektin ja genetiivisubjektin välillä. Jos lauseessa ei olisi modaalista verbiä, subjekti olisi nominatiivimuotoinen. Voitaisiin tietysti käsitellä myös vaihtoehtoisia ratkaisuja kuten sitä, että genetiivi voidaan myös ymmärtää nimenomaan infinitiivin subjektiksi. Mutta edellä sanottukin riittäisi.

Joustavan lauseopin henkeen kuuluu, että ongelmalliset rakenteet ovat positiivisia löytöjä. Joustaminen tuo mukanaan ongelmakeskeisyyden. Jos tähän suuntaan halutaan mennä, joutuu opettajakin antautumaan jatkuvaan keskusteluun ja perustelemaan erilaisia ratkaisuja. Varmasti on myös niin, että osa oppilaista kaipaisi tietylle lauseelle yhtä ainoaa rakennekuvausta. Edellä olevien verbiketjuesimerkkien rinnalle tulisi ennemmin tai myöhemmin pohdittaviksi myös seuraavan tyyppisiä lauseita:

- (a) Jussilla on aikaa syödä imelää kakkua.
- (b) Jussi uskalsi syödä imelää kakkua.

▷

- (c) Jussi tahtoi syödä imelää kakkua.
 (d) Jussi tahtoi minun syövän imelää kakkua.

Ensimmäinen lause näyttää omistuslauseelta ja sellaisena sitä voidaan pitääkin. Silloin omistettava ilmaistaan substantiivilausekkeella *aikaa syödä imelää kakkua*. Tämän rinnalla sitten *Minun on aika syödä imelää kakkua* olisi sillä tavalla erilainen, että siinä *on aika syödä* ymmärrettäisiin predikaatiksi. Seuraavat lauseet (b) ja (c) näyttävät rakenteellisesti samanlaisilta. Näihinkin tuntuisi sopivan se, että sekä *uskalsi syödä* että *tahtoi syödä* käsitettäisiin lauseen predikaattina toimivaksi verbiketjuksi. Toisaalta verbit *uskaltaa* ja *tahtoa* ovat merkitykseltään sellaisia, että niillä on kohde: se mitä uskaltaa tai mitä tahtoo. Tahtominen on siinä vielä läpinäkyvämpi siksi, että *tahtoa*-verbin seuralaisena voi olla myös substantiivilauseke: *Jussi tahtoi imelää kakkua*. Toisin sanoen tässä voimme törmätä verbikeskeisen näkökulman ja lausekeajattelun eroihin. Erityisesti esimerkissä (d) olisi mahdotonta nähdä verbiketjua siksi, että verbien välissä on tahtomisen kohteena toisen syöminen, jolloin syöjä on ilmaistu genetiivimuotoisella pronominilla.

Jussi	tahtoi	syödä	imelää kakkua.
SUBJ	PRED		
Jussi	tahtoi		syödä imelää kakkua.
SUBJ	PRED		
Jussi	tahtoi		minun syövän imelää kakkua.
SUBJ	PRED		

Verbiketju on kaiken jälkeen yksi tapa muiden joukossa käydä käsiksi lauseen koostumukseen. Se ei ole ainoa mahdollisuus edes verbikeskeisessä ajattelussa. Ketjun osina olevia verbejä voidaan tarkastella erikseenkin sen kannalta, mitä ne tarvitsevat seuralaisikseen. Verbiketjullakin on oma rakenteensa. Esimerkiksi *täytyä* ja *haluta* (*täytyy syödä*, *haluaa syödä*) saavat TA-infinitiivin mutta *sattua* saa MA-infinitiivin (*sattuu syömään*).

Puhuessani verbiketjun sallimisen seurauksista tulin sivunneeksi syntaktisen tarkastelun yhtä tyypillistä ominaisuutta, josta haluaisin sanoa vielä toisenkin esimerkin. Tarkoitan yhden lauserakenteen yhteyttä toiseen lauserakenteeseen, niiden riippuvuutta toisistaan. Edellä kyse oli siitä, että nominatiivi- ja genetiivisubjektillisten lauseiden välillä voidaan nähdä yhteys. Toinen esimerkki tulisi suomen passiivista. Jos suomen passiivia verrataan englannin passiiviin, huomataan, että niillä on erilainen asema kielen rakenteessa. Englannissa passiivilauseen luonnetta voidaan kuvata niin, että se saadaan aktiivilauseesta tekemällä objektista subjekti ja muuttamalla verbi passiiviin. *Aktiivi-* ja *passiivi-*nimitysten motiivina taas on se, että aktiivilauseessa subjekti ilmaisee aktiivisen toimijan, kun taas passiivilauseessa subjektiksi tulee tämän toiminnan passiivinen kohde. Tapahtumaa tarkastellaan passiivisesta osallistujasta käsin.

John washed *the car*.
The car was washed (by John).

Passiivilause on siis aina suhteessa objektin sisältävään aktiivilauseeseen. Jos rinnalle tuodaan suomen passiivi, huomataan, että suomen passiivi (*Auto pestiin. Käytävällä nau-*

retaan.) ei edellytä objektillista aktiivilauseetta, vaan verbin passiivista persoonamuotoa voidaan käyttää, jos verbin aktiivinen persoonamuoto esiintyy nominatiivimuotoisen subjektin kanssa.

Joku pesi auton.
Auto pestiin.
Jotkut nauravat käytävällä.
Käytävällä nauretaan.

Joustavan lauseopin tulisi tarjota keskustelunaiheita niin luokassa kuin sen ulkopuolellakin. Tässä olen vain hipaissut muutamaa näkökulmaa. Haluan lopuksi esittää vain luettelona lausepareja, jotka kertovat suomen sijamuotojen moninaisesta käytöstä. Sain sen Heinolan kurssikeskuksessa koulutustilaisuuden järjestäjänä toimineelta äidinkielen opettajalta. Oppilaiden tehtävänä voisi olla kuvata sitä, minkä merkityksen sijamuoto lauseessa antaa.

Selitä sijamuodon merkityserot (Teija Sirviö):

Join maitoa. ~ Join maidon.
Kissat ovat kadulla. ~ Kadulla on kissoja.
Hän on lastenhoitaja. ~ Hän on lastenhoitajana.
Hän on rohkea tyttö. ~ Hän on rohkea tytöksi.
Ruoka on pöydällä. ~ Ruoka on pöydässä.
Olin koulussa. ~ Olin koululla.
Kärpänen on maidossa. ~ Pöytä on maidossa.
Ajatus syntyi Pekan päässä. ~ Pipo on Pekan päässä.
Nurmikolla kasvaa kukkia. ~ Nurmikolle kasvaa kukkia.

Sen perusteella, miten olen edellä hahmotellut joustavan lauseopin ideaa, esille nousee ainakin rakenteen yhteys merkitykseen. Se on mukana erityisesti substantiivilausekkeessa, jolla rakenteellisena kokonaisuutena viitataan yhteen asiaan. Merkityksen erittelyä on myös lauseen tutkiminen verbistä käsin. Lisäksi peruslausetyypit osoittavat merkitykseen perustuvia ryhmiä (eksistentiaalilause, omistuslause, kokijalause, tuloslause, jne.). Merkityksestä on kyse myös passiivilauseen rakenteen selvittelyssä, samoin sijamuotojen panoksen oivaltamisessa. Nämä ovat tarkastelukulmia, jotka voivat olla mukana omien kirjoitusten ja kirjallisuuden tutkimisessa. Esimerkiksi semanttiset roolit toimivat myös kertomusten analysoinnissa.

Normin ja lauseopin opettamisen suhde on ongelmallinen. Kirjoituksen aluksi toin jo esille, että lauseoppi on varmasti aina enemmän tai vähemmän sidoksissa myös normeihin. Opettajan on joka tapauksessa vedettävä raja asialliseen kirjoitukseen sopivan kielen ja vapaamman kielenkäytön välille. Kaikkea kieltä voidaan kuitenkin tutkia myös rakenteen kannalta, ja eri rakenteet voivat sopia erilaisiin kielenkäyttötilanteisiin. Missään tapauksessa joustava lauseoppi ei saisi johtaa siihen, että kielen normeja väheksyttäisiin. Pikemminkin sen pitäisi opettaa arvostamaan niitä.

LÄHTEET

- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kielen tiet 7–9. Kaarina Ahonen, Elina Harjunen, Kaisa Lange, Heleena Liuskari, Erja Saarinen & Teija Sirviö. Otava, Helsinki 1994.
- Kieli ja sen kieliopit 1994. Kieli ja sen kieliopit: opetuksen suuntaviivoja. Opetusministeriö & Painatuskeskus, Helsinki.
- Komiteamietintö 1915: Kieliopillinen luonnos. Ehdotus yhteisiksi termeiksi ja määritelmiksi. Komiteamietintö 6/1915.
- SETÄLÄ, E. N. 1963: Suomen kielioppi. Otava, Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. – NIEMINEN, KAARLO – OJAJÄRVI, AULIS 1968: Suomen kielen oppikirja. 19. painos. Otava, Helsinki.
- SIRO, PAAVO 1964: Suomen kielen lauseoppi. Otava, Helsinki.
- VAINIKKA, ANNE 1989: Deriving syntactic representations in Finnish. University of Massachusetts. Julkaisematon väitöskirja.
- 1992: Kieliopillisten sijojen syntaktinen kuvaus. – Virittäjä 96 s. 295–322.
- VILKUNA, MARIA 1996: Suomen lauseopin perusteet. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Edita, Helsinki.

TOWARDS FLEXIBLE SYNTAX

The article examines the relationship between traditional syntax, the study of syntax and the teaching of syntax. The flexible nature of both language itself and the selection of conceptual tools available to analyse its structure is highlighted. The syntax of a language may contain rather more variation than indicated by traditional grammars, as is the case with Finnish, for example. It is well known that standard spoken Finnish, even when used somewhat formally, differs in many respects from the well-regulated written language. The structural properties of the spoken language, for instance, can be studied and compared with those of the written language.

Concerning syntactic methods, it is argued that the traditional way of analysing sentences by classifying individual words is misleading. The same properties that make it attractive also make it unrealistic. The problem lies in the assumption of a complete and exhaustive system, that every sentence has a single correct analysis in terms of lexical classes and the

form and function of each word.

The traditional view that each word in a sentence is a functional constituent of the whole sentence is critically examined in the article. The writer points out that the 1915 committee on Finnish grammar chaired by E. N. Setälä in fact strongly recommended the phrasal analysis of sentences. According to this approach, the parts or members of a sentence that can be identified immediately may, and in most cases do, include more than just one word. The writer, however, acknowledges that it is not easy to argue in favour of just one phrasal analysis of a sentence. Judgements over where the phrasal breaks are located can vary. This is the key point of the article. If the syntax of a language is based on phrasal analysis, then flexible analyses of sentences must be accepted. Other structural views should be utilized, such as analysis based on the crucial role of the verb in conveying information concerning the other constituents of the sentence. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Joensuun yliopisto, Kirjastotalo, tutk.h. 6, PL 107, 80101 Joensuu

Sähköposti: *Irja.Alho@Joensuu.Fi*